

१७. पाणपोई

- ऐका. म्हणा. वाचा.

उन्हात घामेजुनी अंगाची होतीया लाहीलाही
सूर्यकिरणांची लागती उष्णगरम झळाई,
आठवते दग्ध उन्हातली थंडगार सराई
वटवृक्षाच्या सावलीत थाटलेली पाणपोई.

रखरखत्या उन्हात सुटतो अवखळ वारा
धुळीसंगे पालापाचोळा जाई या उंच अंबरा,
थकलेल्या वाटसरूला ग्लानी येती गरागरा
पिऊनी पाण्याचा घोट तेव्हा महत्त्व कळे खरा.

या दिवसांत चोहीकडे पडते कडक ऊन
सारखीसारखी लागते साऱ्यांना मोठी तहान,
पिण्यास ठेवतात पाण्याने भरलेले रांजण
'रंक असो वा राव,' हे पाणी पितात सारेजण!

झाकलेला लाल कपडा, गार पाणी रांजणात
भरपेट पाणी पिऊनी तृप्त वाटते मनात,
धन्य असो ज्याने थाटिली ही पाणपोई उन्हात
पिऊनीया पाणी दुवा देती सारे त्या सज्जनास.

– अय्युब पठाण लोहगावकर

शब्दार्थ : अंगाची लाही लाही होणे – उन्हामुळे अंगाची आग होणे. दग्ध ऊन – भाजणारे ऊन. पाणपोई – वाटसरूंना, रस्त्याने येणाऱ्या-जाणाऱ्यांना पाणी पिण्यासाठी केलेली सोय. रखरखते ऊन – खूप कडक ऊन. ग्लानी येणे – चक्कर येणे, धुंदी येणे. रंक – गरीब. राव – श्रीमंत. तृप्त होणे – समाधानी होणे.

प्र. १. एका-दोन वाक्यांत उत्तरे लिहा.

- (अ) अंगाची लाही लाही कशामुळे होते ?
- (आ) अवखळ वारा सुटल्यावर काय होते ?
- (इ) थकलेल्या वाटसरूला ग्लानी का येते ?
- (ई) पाणपोईवर पाणी पिण्यास कोण कोण येतात ?
- (उ) ज्यांनी पाणपोई थाटली त्याला आशीर्वाद का देतात ?

प्र. २. उष्णगरम, थंडगार, पालापाचोळा या शब्दांतील दोन्ही शब्द एकाच अर्थाचे आहेत, असे शब्द शोधा व लिहा.

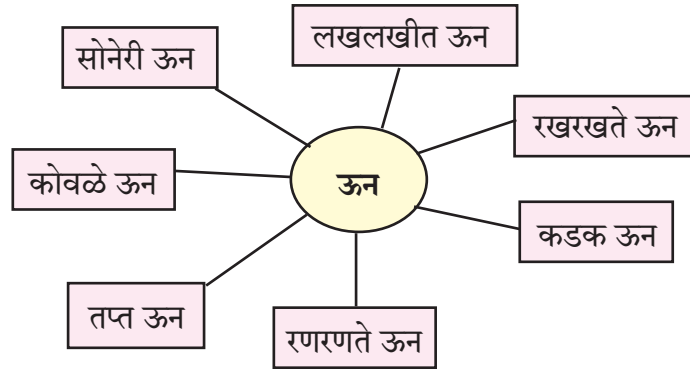
प्र. ३. घामेजणे, लाही लाही होणे, उष्णगरम झळाई, रखरखते ऊन, तहान लागणे या शब्दसमूहांचा वापर करून पाच-सहा वाक्ये लिहा.

प्र. ४. रखरख, गरगर यांसारखे अक्षरांची पुनरावृत्ती होणारे शब्द शोधा व लिहा.

प्र. ५. पाणपोई हा पाण्याशी संबंधित शब्द आहे. तसेच खालील शब्द वाचा व समजून घ्या.

पाणबुड्या, पाणलोट, पाणवठा, पाणथळ, पाणकोंबडा, पाणघोडा, पाणवनस्पती.

प्र. ६. ऊन या शब्दाला विशेषणे लावलेली आहेत. ती वाचा व समजून घ्या.

प्र. ७. खालील विरुद्धार्थी शब्द लिहा.

(अ) गार ×	(आ) रंक ×	(इ) ऊन ×
(ई) तृप्त ×	(उ) दुवा ×	(ऊ) सज्जन ×

प्र. ८. तुम्हांला खूप तहान लागली असताना अचानक पाणपोई दिसली, तर तुमच्या मनात कोणते विचार येतील ते लिहा.

प्र. ९. चालून चालून थकलेल्या वाटसरूला थंडगार पाणी मिळाल्यावर त्याला काय वाटत असेल, कल्पना करा व लिहा.

प्र. १०. तुमच्या गावातील एखाद्या पाणपोईवर जा. पाणपोई कोणी काढली, ती काढण्यामागचा उद्देश, त्याची निगा कशी राखतात, पाणी कसे भरले जाते याची माहिती घ्या. ही एक मोठी समाजसेवा कशी आहे, याबद्दल सात-आठ ओळी लिहा.

● आपण हे करूया!

(गाव पाराची वाडी. नेहमीप्रमाणे मुले गल्लीतील झाडाखाली गोळा झाली आहेत. झाडाच्या पारावर गल्लीतील दोन आजोबा बसले आहेत.)

विजू : अरे भरत, पाणपोई उभी करायची ठरले, तर किती पैसे लागतील?

भरत : किती जमले आहेत ते तर पाहू!

सरू : खेळाच्या सामानासाठी पैसे जमवले अन् तुमच्या मनात हे भलतेच विचार कसे आले?

शकील : अगं, तुला पाणपोईचा विचार आवडला नाही का?

सरू : तसे नाही रे! खेळाचे सामान आपण एवढ्या पैशात खरेदी करू शकत होतो. आता पाणपोई उभारायची तर मोठ्यांची मदत घ्यावी लागेल.

आजोबा : अरे बाळांनो, आम्ही बराच वेळ तुमच्या गप्पा ऐकतोय. तुम्ही लोकोपयोगी व कल्याणकारी काम करताय. आम्ही तुमच्याबरोबर नेहमीसारखे आहोत. बरे सांगा, कधी जायचे खरेदीला?

भरत : आजोबा, कशाकशाची खरेदी करावी लागेल?

- आजोबा :** दोन माठ, त्यावर झाकणी, ओगराळे, पेले व सुती कापड.
- विजू :** कापड कशाला?
- आजोबा :** अरे, कापड ओले करून माठाभोवती गुंडाळले, तर माठातले पाणी थंड राहते. पण पाणपोई उभी करायची कुठे?
- शकील :** आमच्या घराजवळ खूप जागा आहे व डेरेदार झाडही आहे. त्याखाली ठेवूया माठ.
- सरू :** तुझ्या आई-बाबांना विचारून ठेव.
- शकील :** अरे आपले ठरले तेव्हाच सांगितले आहे. ते कधीच नाही म्हणणार नाहीत. त्यांना मदत करायला खूप आवडते.
- भरत :** माझी आई रोज पक्ष्यांसाठी मला पाणी ठेवायला लावते. त्यातूनच माझ्या डोक्यात ही पाणपोईची कल्पना सुचली, अन् मी आई-बाबांना सांगितली.
- आजोबा :** खूप कडक उन्हाळा आहे. उन्हाच्या या झळ्यांनी तोंड कोरडे पडते. सारखे पाणी प्यावेसे वाटते. तुमच्या या पाणपोईमुळे रस्त्याने येणाऱ्या जाणाऱ्यांची तहान तरी भागेल.
- सरू :** आजोबा, ओगराळे कशाला? पेल्याने पाणी घेता येते ना.
- भरत :** अगं सरू, आपण ओगराळ्याने आपल्याला हवे तेवढेच पाणी घेऊ शकतो; आणि ओगराळे वापरल्याने अस्वच्छ हात पाण्यात बुडत नाहीत.
- आजोबा :** समजले का सरू ओगराळे का वापरावे ते? रोज माठात पाणी कोण भरणार? त्याचे काही नियोजन करूया का मुलांनो?
- विजू :** हो आजोबा! सकाळी पाणी येते, तेव्हा आपण माठात पाणी भरूया. रात्री माठ रिकामे होतील, तेव्हा ते स्वच्छ विसळून, धुवून ठेवूया. आई म्हणाली, 'नारळाच्या केशराने करवंटीने माठ घासल्यास ते आणखी स्वच्छ होतात.'
- सरू :** आपण तिथं सूचनाफलकही लावू.
- भरत :** अरे वा! चांगली कल्पना आहे. कोणत्या सूचना लिहूया.
- सरू :** 'हे पिण्याचे पाणी आहे.' 'पिण्यासाठी हवे तेवढेच पाणी घ्यावे'. 'पाणी जपून वापरावे', 'पाणी हे जीवन आहे.'
- आजोबा :** शाबास मुलांनो, तुम्हांला पाण्याचे महत्त्व कळले. हे बघून आम्हा वृद्धांना खूप आनंद झाला. सर्वांनी पाण्याचा वापर काटकसरीने केला, अपव्यय टाळला, तर पाण्याची टंचाई कमी होईल.

● विचार करून सांगा!

- प्र. १. पाराची वाडी या गावातील मुलांनी केलेल्या उपक्रमाबद्दल तुमचे मत सांगा.
- प्र. २. आपण एखादी गोष्ट किंवा उपक्रम करतो, तेव्हा घरातील मोठ्या माणसांना सांगणे आवश्यक आहे का? तुमचे मत सांगा.
- प्र. ३. अशा प्रकारचे कोणकोणते सामाजिक उपक्रम करावे असे तुम्हांला वाटते? ते उपक्रम थोडक्यात सांगा.
- प्र. ४. 'पाणी' या विषयावरची घोषवाक्ये तयार करून त्याच्या पाट्या तयार करा.
- प्र. ५. 'पाणी हेच जीवन' यावर आधारित दहा ओळी लिहा.
- प्र. ६. तुम्ही एखादा उपक्रम केला असेल, तर त्याबाबतची माहिती मित्राला पत्राने कळवा.

- खालील उतारा वाचा. त्या उताऱ्यात पूर्णविराम (.) स्वल्पविराम (,) प्रश्नचिन्ह (?) उद्गारचिन्ह (!) आणि एकेरी अवतरणचिन्ह (‘-’) घाला व उतारा पुन्हा लिहा.

एका छोट्याशा गावात एक सधन शेतकरी राहत होता शेतात काम करणाऱ्या दोन बैलजोड्या त्याच्याकडे होत्या तसेच दोन म्हशीही होत्या आणि एक चांगली धष्टपुष्ट आणि पुष्कळ दूध देणारी कपिला नावाची गायही होती त्यामुळे त्याच्या घरी भरपूर दूधदुभते असे ते दूध तो साऱ्या गावात विके

एकदा अशीच सारी गुरे नीट बांधून तो शेतकरी घरात जाऊन झोपला पण सकाळी उठून पाहतो तो त्याची गाय तिथे नव्हती. अगदी कासावीस झाला तो पांढरा आणि तपकिरी रंग असलेली ती गाय त्याची खूप लाडकी होती. लोक मुद्दाम गाईचे दूध तूप दही नेत असत आता लोकांना काय सांगणार काय करावे शेवटी तो शेजारच्या गावी दुसरी गाय विकत आणण्यासाठी गेला बाजार गुरांनी भरून गेला होता निरनिराळ्या रंगांच्या धिप्पाड मध्यम आणि बऱ्यापैकी दूध देणाऱ्या अशा अनेक गाई त्याने पाहिल्या गाई बघत तो असाच पुढे जात असताना एका गाईजवळ येऊन तो थांबला अन काय आश्चर्य कपिलेने त्याच्याकडे पाहिले त्याचे ही डोळे चमकले अरे ही तर आपली गाय कपिला नक्कीच या माणसाने त्या दिवशी माझी गाय चोरून नेली असावी आपल्या गाईच्या पाठीवर त्याने प्रेमाने थाप मारली कपिलेने त्याला ओळखले तिने आनंदाने कान व शिंगे हालवली

● खालील चौकटीत दिलेली अपूर्ण गोष्ट पूर्ण करा.

एकदा काय झालं, आपल्या शरीराचे दोन हात, उजवा आणि डावा एक दिवस चक्क भांडायला लागले. उजवा हात म्हणाला, “आजपासून मी आराम करणार!” मग डावा म्हणाला, “का, काय झालं? तू का आराम करणार?” “मी मोठा आहे, तुझ्यापेक्षा माझा मान जास्त आहे.” उजवा हसून म्हणाला, “वा!वा! म्हणे मी मोठा आहे. अरे, जा मी तुला मोठा मानतच नाही. अरे माझ्याशिवाय पान हालत नाही माहीत आहे का तुला?” उजवा हात म्हणाला. दोन्ही हातांचे बराचवेळ भांडण चालले होते. इतकावेळ शांत बसलेले डोके मग रागाने म्हणाले, “अरे थांबा हे काय चाललंय? तुमच्या दोघांत चांगले काम कोण करतो हेच मी पाहणार आहे.” “हो! हो! पाहाच!” उजवा हात म्हणाला. “मी पण तयार आहे.” डावा म्हणाला. दोन्ही हात तयार झाले. “चला तर मग, तो पाहा त्या तिथे एक दगड चिखलात रुतून बसलाय. बघू त्याला कोण बाहेर काढतंय.” डोक्याने असे म्हणताच उजवा म्हणाला, “मी काढणार! माझा पहिला नंबर.” तेव्हा डावा म्हणाला, “जा जा! तुझी किती ताकद आहे.” डावा असे म्हणताच मोठ्या ऐटीत उजवा निघाला.

- इयत्ता पाचवीमध्ये तुमचा शब्दसंग्रह तुम्ही तयार केला आहे. शब्दसंग्रह किंवा शब्दकोश कसा पाहावा हे आपण पाहूया.

‘अ’ गट

गोरा, गंमत, गुलाब, गवत, गौतमी, गाणे,
गैबत, गेनबा, गीता, गिरणी, गूळ

‘ब’ गट

गवत, गाणे, गिरणी, गीता, गुलाब, गूळ,
गेनबा, गैबत, गोरा, गौतमी, गंमत

- वर दिलेले ‘अ’ गटातील व ‘ब’ गटातील शब्द वाचा.
‘अ’ गटातील शब्द हे बाराखडीतील स्वरचिन्हानुसार दिलेले नाहीत.
मात्र ‘ब’ गटातील शब्द हे बाराखडीतील स्वरचिन्हानुसार दिलेले आहेत.
- पाठ्यपुस्तकातील पाठ २ आणि पाठ ३ मधील शब्दार्थ खालील चौकटीत दिले आहेत.
- पाठ्यपुस्तकातील पाठ २ आणि पाठ ३ मधील शब्दार्थ शब्दकोशाप्रमाणे खालील चौकटीत दिले आहेत.

‘अ’ गट

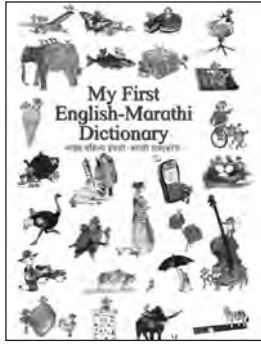
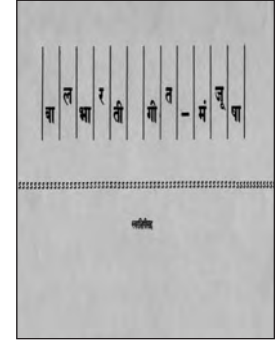
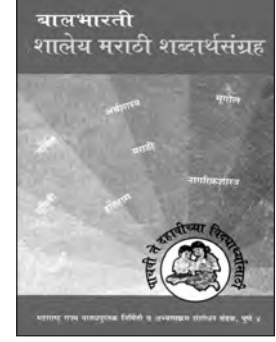
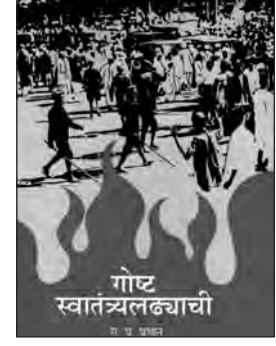
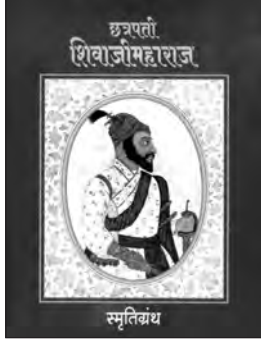
लुकलुकणे-चमकणे.
तल्लीन होणे-दंग होणे, गुंग होणे.
कडकडून भेटणे-प्रेमाने मिठी मारणे.
बिलगणे-प्रेमाने जवळ येणे.
गहिवरून येणे-मन भरून येणे.
धमाल-मजा.
पाडाचा आंबा-अर्धवट पिकलेला आंबा.
आमराई-आंब्याच्या झाडांची बाग.
ऐन दुपारी- भर दुपारी.
भणाण वारा - वाऱ्याचा भयभीत करणारा आवाज.
खचणे- खाली खाली जाणे, ढासळणे.
चडफड- राग.
गिल्ला करणे-गोंधळ करणे.

‘ब’ गट

(१) आमराई-आंब्याच्या झाडांची बाग.
(२) ऐन दुपारी- भर दुपारी.
(३) कडकडून भेटणे-प्रेमाने मिठी मारणे.
(४) खचणे- खाली खाली येणे, ढासळणे.
(५) गहिवरून येणे-मन भरून येणे.
(६) गिल्ला करणे-गोंधळ करणे.
(७) चडफड- राग.
(८) तल्लीन होणे-दंग होणे, गुंग होणे.
(९) धमाल-मजा.
(१०) पाडाचा आंबा-अर्धवट पिकलेला आंबा.
(११) बिलगणे-प्रेमाने जवळ येणे.
(१२) भणाण वारा - वाऱ्याचा भयभीत करणारा आवाज.
(१३) लुकलुकणे-चमकणे.

• आले का लक्षात ?

‘क, ख ज्ञ’ या अक्षरांच्या क्रमानुसार व स्वरचिन्हानुसार वरील शब्द लिहिले आहेत.
शब्दकोश पाहताना याच पद्धतीने पाहा. पाठ्यपुस्तकातील किंवा पाठ्येतर साहित्यातील शब्दांचे अर्थ पाहताना या पद्धतीने शब्दकोश पाहा. पाठ्यपुस्तकातील इतर पाठांमध्ये आलेले शब्दार्थ पाहा व शब्दकोशाप्रमाणे लिहून अधिकचा सराव करा.

- पाठ्यपुस्तक मंडळाची वैशिष्ट्यपूर्ण पाठ्येत्तर प्रकाशने.
- नामवंत लेखक, कवी, विचारवंत यांच्या साहित्याचा समावेश.
- शालेय स्तरावर पूरक वाचनासाठी उपयुक्त.

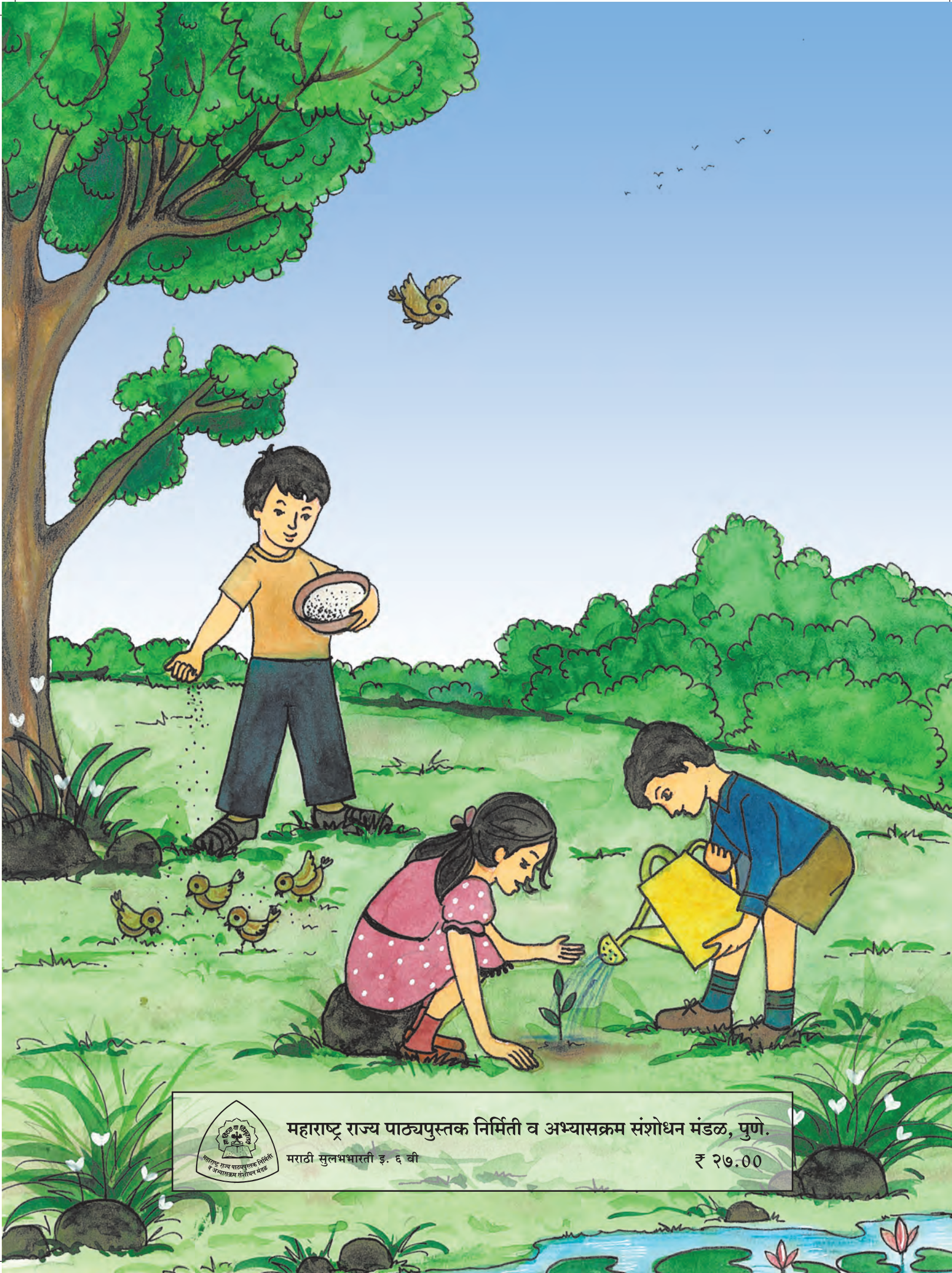
पुस्तक मागणीसाठी www.ebalbharati.in, www.balbharati.in संकेत स्थळावर भेट द्या.

साहित्य पाठ्यपुस्तक मंडळाच्या विभागीय भांडारांमध्ये विक्रीसाठी उपलब्ध आहे.

ebalbharati

विभागीय भांडारे संपर्क क्रमांक : पुणे - ☎ २५६५९४६५, कोल्हापूर- ☎ २४६८५७६, मुंबई (गोरेगाव) - ☎ २८७७९८४२, पनवेल - ☎ २७४६२६४६५, नाशिक - ☎ २३९१५११, औरंगाबाद - ☎ २३३२१७१, नागपूर - ☎ २५४७७१६/२५२३०७८, लातूर - ☎ २२०९३०, अमरावती - ☎ २५३०९६५

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.

मराठी सुलभभारती इ. ६ वी

₹ २७.००